

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

פסחים נ"ג עמוד א'

בגמ', תניא, רשב"ג אומר וכו' סימן לנחלים קנים נפק"מ לנחל איתן.

א]. ופירש"י: "לנחל איתן, לעגלה ערופה צריך שיהיו קנים גדלים בו, ואי לא לא מיקרי נחל". וציין הגרע"א זצ"ל בגליון הש"ס "עי' תשו' חכם צבי סי' ל"ב". הציין נדפס בגמ' על התיבות סימן להרים מילין, ולכאורה הוא טעות הדפוס, והיה צריך להיות על התיבות סימן לנחלים קנים.

ציונו הזעיר של רבינו הגדול הגרע"א בגליונו, הוא פתח לסוגיה רחבה ומחלוקת רבה על מקום עריפת העגלה ופירוש "נחל איתן".

דהנה, נחלקו הראשונים בפירוש "נחל איתן" אשר בו צריך לערוף את העגלה, אי "נחל" כפשוטו – מקום שהולכים בו מים, או "איתן" כפשוטו, שפירושו לאדמה קשה שלא נזרע ולא צומח בה. ברש"י עה"ת (דברים כ"א, ד) פי': "נחל איתן, קשה, שלא נעבד". וכן הוא בתרגום אונקלוס ותרגום יונתן שם. וכן פירש רש"י בבדה (ח): הרשב"ם (כ"ב נ"ה). הר"ש משאנץ והרא"ש (פ"ב דפאה מ"א) עיי"ש.

ואי' בגמ' (סוטה מ"ו): "מנין לאיתן שהוא קשה שנאמר איתן מושבך". ופירש"י, דנחל איתן ר"ל מקום סלעים. והקשו עליו הראשונים, דלמה כתבה התורה "אשר לא יעבד בו ולא יזרע", הרי במקום סלעים פשיטא שא"א לעבד ולזרע. עי' בפירוש הרמב"ן עה"ת (שם) ובספר החינוך (מצוה תקל"א) שעמדו בזה. וראה עוד במראה הפנים (פ"ט דסוטה ה"ה) ובמנחת קנאות (סוטה שם).

שי' הרמב"ם (פ"ט מרצח ה"ב) דנחל איתן הוא נחל ששוטף בחזקה. והיינו שפי' איתן - לשון חוזק ששוטף בחוזק. והרבינו בחיי (שם) פי': "נחל איתן, מקום דשן ושמן". ולפירושם מובן מה שאומרת התורה אשר לא יעבד בו ולא יזרע.

ובסוגיין פירש"י "נפק"מ לנחל איתן, לעגלה ערופה, צריך שיהיו קנים גדלים בו ואי לא לא מיקרי נחל". והאריך בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ל ח"ג סי' שצ"ד) לבאר שי' רש"י בג' המקומות הנ"ל שיעלו יפה, ובנפק"מ וראיות לכאן ולכאן במחלוקת רש"י והרמב"ם בפירוש נחל איתן עיי"ש.

ב]. ובזאת נבוא אל הקודש לציון הרע"א בגליון הש"ס בסוגיין, דהנה הקשה השואל בתשובת חכם צבי (סי' ל"ב) דקשה על פירוש הרמב"ם בנחל איתן שהוא נחל השוטף בחזקה, מהא דתניא בסוגיין סימן לנחלים קנים נפק"מ לנחל איתן, משמע ברור דנחל איתן אינו נהר רק מקום קשה וכפי' רש"י הנ"ל, דאילו נחל איתן היה פירושו נהר כפשוטו, מהו הנפק"מ "סימן לנחלים קנים", והלא כל אחד מבין יודע מהו נהר, ואין צריך לזה סימן, וכמו שיודעים ומבינים מהו עמקים ומהו שפלה, ותמהני ממהרי"ק בתשובה (שורש קנ"ה) שהסכים עם פי' רש"י שלא הביא ראיה זו, ע"כ תוכן השואל בשינוי לשון קצת.

והשיבו החכם צבי: דאין מסוגיין ראיה לרש"י, ולהיפך "אפשר מקצת סיוע לדברי הרמב"ם", דהלא מקום גידולם של הקנים הוא על המים כדאי' בתענית (כ), וא"כ מוכח שחייב להיות דווקא במקום מים, וקרוב הוא לדברי הרמב"ם שנחל איתן – הוא נחל כפשוטו. ומה שהקשה השואל, דלמה צריכים בגמ' סימן ע"י הקנים, והלא כ"א יודע היכן הוא הנהר, כתב החכ"צ דלא קשה, דישנם כמה מיני נהרות, אגמים ויאורות, ושלוליות מים, וצריך שיהיה בדווקא נהר, שסימן לנהר אמיתי, שגודלים קנים בצדדיו.

ובהמשך הדברים, מקיים החכם צבי פירוש הרמב"ם דנחל איתן פירושו כפשוטו למקום קיבוץ מים ההולכים בחזקה, ומביא ראיה מהפסוק "הובשת נהרות איתן" (תהילים ע"ד, ט"ו), שהוא כמו נחל איתן. עיי"ש באריכות, ובהגהו' על תשובתו (שנדפס בשולי התשובה) מנכדו השואל ומשיב, העיר, דלמה לא הביא זקנו החכם צבי פסוק מפורש יותר כהרמב"ם "ויגל כמים משפט וצדקה כנחל איתן" (עמוס ה) ועי' בפ"י רש"י ורד"ק שם.

ג]. בנו הגר"י עמדין זצ"ל (שאלת יעב"ץ ח"א סי' כ"ד), מאריך לחלוק על אביו ולקיים פי' רש"י, אך מקדים דיבורים כואבים "על דבר זה צער גדול היה לי גם מאז בהיות עדיין מר אבא ז"ל בחיים חייתו, ולא זכיתי לשואלו כי גבה טורא בינו וביני, הוגליתי מפתורא דדהבא והושלכתי אל ארץ אחרת בעוני, ולא יכולתי להודיעו צערי אשר בעיני יפלא מאד גם על המהרי"ק גם על כל העוסקים בפירוש נחל איתן, ודמהדר אקראי ודחיק נפשיה לסיועי מנייהו לפירש"י, ליסייעיה להרמב"ם ז"ל דברור טפי דיגיד עליו רעו. אך אמנם מצד אחר תגדל תמיהתי על כל החולקים על פירש"י, דבמחילת כבודם אשתמיט להו תלמוד ערוך דפ"ק דנדה (ה) בתולת קרקע למאי נפק"מ לנחל איתן, צונמא הרי זו בתולת קרקע", וא"כ מוכח כרש"י דנחל איתן הוא קרקע, ולא נחל כפשוטו. ומה שמפורש במקראות דהוא מקום מים, "לא קשיא מידי מקרא דעמוס הנ"ל, דודאי מלת נחל שם משותף הוא ומשמש שתי הוראות, הא' בעד נחלי מים, והב' הוראת בקעה ועמק כמו ויחפרו עבדי יצחק בנחל".

ובהמשך הדברים מנסה הרב יעב"ץ לקיים ב' הפירושים ולעשותם אחד, אך דוחה זאת, ומסיק: "ולבי אומר לי שלפי פשטי הדברים בתלמוד אין לזוז בזה מפירש"י, וכך נראה בפשיטות מתוך פי' הר"ש והרא"ש רפ"ב דפאה וכמ"ש שם בלח"ש ובפ"ה דיומא מ"ה. ועוד מצאנו רב מאיר עינינו בפסק זה ומכריע ג"כ כפירש"י. הלא הוא התנא המקובל אונקלוס הגר, שתרגם נחל איתן נחל ביי - הרי ביאר היטב שזה הנחל הוא ארץ בורה, קרקע בתולה שלא נעבדה. וזה ממש כדברי התלמוד במס' נדה דלעיל. והוא המקבל הפירוש האמיתי מחז"ל ואין כאן ספק מעתה שהוא ודאי כדאי לסמוך עליו".

ד]. דרכו הידועה של הגריעב"ץ שהיתה בחריפות קודש, נקט בה בשולי תשובתו זו, והיא תוכחת מוסר לכל אחד מעמנו לפום דרגתו, ואם ראשונים כמלאכים וכו', וז"ל: "ומכאן נראה קיצור זכרון המין האנושי אפי' במשובחים ובמסולתים שבו, שהרי תוקף גדולת פרשת הרמב"ם נודעת לכל בר דעת שלא הניח דבר קטן וגדול מכל הנמצא בש"ס מלבד מה שאספ משאר ספרי הקודש כי כביר מצאה ידו החזקה - וכבר היה

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

הוא ז"ל בחייו קובל על השכחה והודיע צערו לרבים כנראה באגרותיו, ושני המלכים מהרי"ק ז"ל המפורסם מאד, וכיכר מתוך ספרו עוצם בקיאותו הנפלאה. ואבי מורי הגאון ז"ל הנה כל חכמי דורו יעידון יגידון שהי' אוצר בלום לתורה לא הניח למקרא ומשנה ותלמוד דבר גדול וקטן שלא הי' רגיל על לשונו כמעט שגור בפיו בע"פ, ונעלם מהם זכר כולם לברכה לפי שעה כתוב מלא ותלמוד ערוך, מה יעשו אזובי קיר אכן יתמי דיתמי כאצבע בקירא לשכחה. ואין זה דבר חדש כי אין זכרון – לפעמים - לראשונים אף שהיו כמלאכים כחכמי התלמוד רז"ל הקדושים דאשכחן בגמרא לישנא דאישתמיטיה, ואף כי בחכמי דור ודור שקמו אחריהם, הנה הספרים מלאים מאלה, מ"מ כבוד החכם המובהק במקומו עומד ומשמש, והשכחה כרוכה בעקבות כל החיים המהלכים תחת השמש".

בגמ', אר"י אמר רב אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ.

[ה]. וכן נפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' תס"ט, ס"א), וכתב שם הב"ח שאף בדיעבד הבשר נאסר ואפילו בהנאה. והט"ז (סק"א) נחלק עמו, וכתב שהאיסור רק לומר, אבל בדיעבד הבשר מותר אפילו באכילה, "ומורי חמי [הב"ח] הפריז על המדה להטעינו לבשר קבורה אם אמר עליו לפסח, ואין כן משמעות הלכה". והמגן אברהם (סק"ב) כתב שכדברי הט"ז אף כתב הש"ך (י"ד סי' ה) להקל, אמנם המג"א מסכים עם הב"ח "וצ"ע דהא הב"ח הביא ראיה מהגמ' שאין עליה תשובה, לכן בגדי וטלה יש להחמיר בדיעבד". וביותר החמיר המג"א (שם סק"א) "והמהרי"ל אסור לומר גם על עוף, וכ"כ הרוקח". וכתב המשנ"ב בשער הצינון (סק"א) שהרבה אחרונים חולקים ע"ז, ולכך פסק המשנה ברורה (סק"א) דאין לאסור בדיעבד.

והיתה שאלה בעיר לאדמיר, שיהודי נכנס לבית השחיטה, ובחר בבהמה לפסח, ושאל בבדיחותא את הקצב כמה צריך אני לשלם לקרבן פסח זה, והיה מורה שרצה לאסור הבשר לכו"ע, דבסוגיין גזרו שלא לומר בשר זה לפסח שרק נראה וכו', אבל הכא דיבר בפירוש ואמר "קרבן פסח". ובשו"ת חינוך בית יהודה (סי' י"ז) הביא תשובת זקנו הג"ר יהודה אהרן משה אלטשולר פערלש זצ"ל שאז היה גאב"ד לודמיר, ובסוף ימיו בפוזנא, שנקט להקל מכמה טעמים, ובראשית מבאר, דאמאי באמת בסוגיין אמרו רק "משום שנראה", והלא אמר "בשר זה לפסח", והוא ממש מקדיש. ובע"כ צריך לומר, כי כל אחד מבין כוונתו, שכשאומר בשר זה לפסח, כוונתו בשר שיאכל ממנו בימי הפסח, ולא קרבן פסח, וה"נ כשאותו לץ אמר לשוחט כמה אתה מבקש בעבור קרבן פסח זה, הבין כ"א שאין כוונתו כפשוטו לקרבן חלילה, אלא לבשר לימי חג הפסח.

אמנם כתב שאף שאין לחלק בין אומר "בשר זה לפסח", למעשה זה שהזכיר בפירוש "קרבן פסח", אך עדיין אינו יודע מה הדין באומר בשר זה לפסח, לגבי בדיעבד, ומסופק הוא בזה, דיתכן דגם אז יש לאסור בדיעבד [וכדלעיל מהב"ח והמג"א], ואף שאמר זאת קודם שהיתה הבהמה שלו, ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו. ובסוף דבריו מיקל היכא שכבר נאכל הבשר, דאי"צ להכשיר הכלים, אך משמע מדבריו דנוטה לסברת הב"ח והמג"א, אף שלא הביאם, עי"ש.

פסחים נ"ג עמוד ב'

בגמ', איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה, או בעל אגרופין הוה, ת"ש עוד זו דרש תודוס וכו' ריב"א אמר מטיל מלאי לכיס של ת"ח היה, דאר"י כל המטיל מלאי לכיס ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף.

[ג]. בירושלמי (פסחים פ"ז ה"א, ביצה פ"ב ה"ז, ומ"ק פ"ג ה"א) לא נתקשו מדוע לא נידהו, אלא אי' שם בסתמא "מהו תודוס אמר רבי חנניה דהוה משלח פרנסתהון דרבבין".

ומקום יש לעיין בדרך התלמוד בבלי, למאי נפק"מ איבעיא זו מדוע החכמים [ובברכות י"ט. אי' שהיה זה רבי שמעון בן שטח שהוא] לא נידהו, ואם רצו רק להביא את דרשתו בענין הק"ו מהצפרדעים, יכלו להביאו בלא הבעיא אי היה גברא רבה או גברא אלימא. עוד יש להבין [כדהקשה לי היום ר' יוסף פרייפלד הי"ו], בין דרך הירושלמי, ובין הבבלי, מדוע באמת לא נידהו, דאף אי נימא כתי' ראשון בבבלי, שהיה תלמיד חכם, והלא לעיל (נ"א). לחד לישנא שמת' ולחד לישנא נגדיה רב יוסף לר"נ שאזיל מבי רב לפומבדיתא ביו"ט שני של עצרת, וא"כ אף תלמיד חכם נענש. ואי נימא דמחמת עושרו, או צדקתו שעשה לתלמידי חכמים לא נידהו, מדוע באמת זכות זו רבה ומגינה יותר מזכות התורה בעצמה, [ועי' להלן אות י"ח מה שבס"ד חידשתי בעניי בזה].

[ד]. החתם סופר (להלן ע"ד). מוסיף ומקשה, דר"י בר אבין שאמר שהיה מטיל מלאי לכיסן של תלמידי חכמים, האם בא לחלוק ולהכחיש שלא היה תלמיד חכם? ומבאר החת"ס (שם), דלעולם נפטר מעונש רק בגלל שהיה תלמיד חכם, ודלא כרב יוסף לעיל שהעניש גם תלמיד חכם, ור"י בר אבין בא להוסיף שאף שהיה מטיל מלאי לכיסן של תלמידי חכמים, אך מה דשלחו ליה שנפטר מעונש הוא, רק בגלל שאלמלי תודוס אתה – וכביאור רש"י (ביצה כ"ג.) "תלמיד חכם גדול ונכבד", היו מנדים אותך, ולא בזכות עושרך וצדקתך נפטרת מעונש, אלא בזכות תורתך.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

ולפי זה, האיבעיא בגמ', באה לברר האם הנהגת ר"ש בן שטח שפטר ת"ח מעונש שעבר אדרבנן, הוא דלא כהנהגת רב יוסף שנידה לתלמיד חכם שעבר אמילי דרבנן, ואכן מסיק בגמ' שאין מנדים לתלמיד חכם.

[ח]. אמנם החת"ס בביצה (שם) אזיל בדרך אחרת, דלעולם תלמיד חכם שעבר אמילי דרבנן ראוי לעונש, וכמו שרב יוסף העניש את ר"נ לעיל, רק התם כשאביי הקשה לו [ללשון ב' בגמרא] מדוע לא הענישו בעונש החמור יותר, אלא בעונש הקל, השיבו רב יוסף דכיון שהוא צורבא מדרבנן נתן לו העונש הקל, והיינו שהפחית לו מנידיו למלקות, ואצל תודוס נמי לא היו צריכים לנדותו דהוא תלמיד חכם, אלא צריכים היו להלקותו, אך כיון שהוא גם מחזיק תורה, הפחיתו לו עוד, ובזה מברר הגמ' שמי שהוא תלמיד חכם או מחזיק תורה, מפחיתים לו מעונשו, ואם יש בו ב' המעלות, מפחיתים לו ב' פעמים בעונשו, ואינו נענש כלל.

[ט]. ודבר פלא כתב הנצי"ב מוואלוז'ין זצ"ל (ש"ת משיב דבר ח"ג סימן י"ד), דהוא דן שם במעשה שהיה בעיר טבריה [חתימת התשובה היא ביום עש"ק כ"ג תמוז תרמ"ז], בתלמיד חכם גדול אחד, שמכר לעשיר מחצה מזכויותיו בעוה"ב בסכום של כ"ב אלף רובל, והעשיר עשה עמו שטר מכירה, ושילם לו י"א אלף רובלים, וטרם ששילם את החלק השני, הלך העשיר לאיזה חכם גדול שרואה הנעשה בשמים בחלומותיו, ואמר החכם הגדול לעשיר שדרש בחלום, וראה שמצבו של העשיר לא נשתנה בעוה"ב, ולא נתרבה מעלתו שם גם אחרי הקנין בשטר והתשלומים שנתן לתלמיד חכם, ורצה העשיר לבטל המכירה, ולקבל את כספו מהתלמיד חכם, והת"ח לא רצה לבטל הקנין ודרש לקבל את המשך התשלום כפי ההתחייבות, ונשאל הנצי"ב בזה.

ברישא דדבריו, כותב הנצי"ב שאולי מעלתו של העשיר לא נשתנה בשמים, כי המוכר התלמיד חכם אינו גברא רבה, כי אם עוה"ב כ"כ זול בעבורו, שהוא מסכים למכור מחצה מחלקו בעבור בצע כסף, הרי הוא כעשו הרשע שמכר בכורתו ועליו נאמר "ויבז עשו את הבכורה" אף שקיבל שכר מלא ולא רק נזיד עדשים כפי הרשב"ם עה"ת, ולכך "מי שדעתו יפה ומשכיל על דבר מבין כי אין לרוחני ערך כלל למכור בכל הון שבעולם, ומכל שכן ליקח בצע כסף עבור חלק עולם הבא", ומאריך בזה ביותר בתשובה שם.

[י]. בהמשך דן הנצי"ב בחלות שטר קנין רוחני שכה, וכתב שם דברים נחרצים בענין מחזיק תלמידי חכמים, ואף האריכות בדבריו, נעתיק את לשונו [מלבד הסוגריים שהם תוספת ביאור שלי] כי הוא ענין נחוץ ויסודי מאוד: "ועתה נבוא לגוף השאלה אם יש בזה איזה ממשות בקנין או לא. ומתחלה נוח לי לבאר הבדל בין שכר הרוחני של תורה לשכר של מצות, ואח"כ נבוא לענין שאנו מדברים. הנה איתא בפסחים דף נ"ג בהא דאיבעי להו תודוס איש רומי גברא רבא הוי או בעל אגרופין, וקפשיט מדתניא את זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן לכבשן האש למדו ק"ו מצפרדעים כו'. ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של ת"ח הוי דאר"י כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ שנא' כי בצל החכמה בצל הכסף. וקשה לי הא כמו שמוכיח דלאו בעל אגרופין הוי מדדרש [בענין הצפרדעים], ה"נ יש להוכיח שלא ה' עשיר בעלמא ונדיב, דמה לעשיר הדיוט לדרוש ברבים אלא ודאי אדם גדול הוי", [וא"כ במה בא לחלוק ר"י בר אבין, וכדהקשינו לעיל].

"אלא מתחלה יש להבין מה העלה ר"י במה שאמר כל המטיל מלאי כו'. הלא משנתנו היא במכות פ"א דכמו דמסייע לעוברי עבירה מקבל עונש של עוברי עבירה, כך מדה טובה של מסייע לעושי מצוה כעושה מצוה, אלא צ"ל שאין דמיון שכר מצוה לשכר תורה, ואם שאין לנו מושג בתענוגי עוה"ב, מכל מקום יש לנו להמשיל לשכר המלוכה למי שזוכה לשכר, ויש שני מיני זכויות, אחד מי שעושה איזה תיקון במדינה שראה המלך לאשרו במתנה כראות עיני המלך באיזה אות הכבוד לכבודו, והשני מי שמתכשר במלחמה הרבה הרי זה המלך מרימו למעלת שרי הצבא. ואין שני הזכויות שוין, דזכות הראשון הכל יכולין לקבל אותו הכבוד, ואין צריך להוסיף השתדלות שיהא יכול לקבל שכרו. משא"כ זכות השני אין כל אדם יכול לקבלו, שהרי שר הצבא נדרש להיות מלומד ובעל עצה ותבונה ובאסיפת שרי הצבא להתיישב באיזה ענין נחוץ וכל אחד מחוה דעתו לפני המלך, ומי שהוא באמת אדם פשוט ואם יעלה למעלת שר הצבא, ובאסיפת השרים הוא יושב ודומם הלא ישבע קלון מכבוד, וא"כ אין יכול לקבל שכרו ולהתענג עליו. אלא מה עושה המלך ברצונו, מתחלה נותן אותו האיש למקום למוד בני שרי הצבא עד שהוא מתכשר לכך, ואף שאין מדרגתו גבוה כשאר שרי הצבא [שלמודים בהרבה חכמות כדלעיל] מכל מקום יכול לשבת בשבת תחכמוני עם השרים וגם הוא יחיה דבר מצער".

"כך מעין זה הבדל שכר מצות משכר תורה, דשכר מצות הוא כעין זכות איש מדיני, וכל ישראל יכולין לקבלו, משא"כ שכר תורה הוא יושב בישיבה של מעלה ומי שאינו ראוי לכך אינו אפשר לקבל זה העונג הרוחני, ומה הקב"ה עושה [למי שתומך תורה] מאציל עליו עוד בחייו איזה כח למוד, עד שלא ישבע קלון בהיותו לאחר מותו ויושב בישיבה של מעלה [אף שלא יהיה שוה בדרגתו לשרי הצבא אך בושט פנים כבר לא יהיה לו]. וכל זה העלה ר"י דהמטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה ש"מ כו'. מעתה תודוס האף שלא היה אדם גדול בתורה, מכל מקום האציל לו הקב"ה בחייו דבר מצער לדרוש ק"ו מצפרדעים, כדי שלא יהא בוש בישיבה של מעלה בעולם הבא", עכת"ל הנוגע לענינינו, ועעו"ש בארוכה בדבריו, ובמסקנתו לגבי השאלה הנ"ל.

[יא]. ובאמת דצ"ע רב היאך יפרנס אדונינו הנצי"ב לשונות רש"י (ביצה שם) שתודוס היה תלמיד חכם גדול ונכבד, ורבינו חננאל (בסוגיין) "ואסיקנא תודוס איש רומי חכם היה ומטיל מלאי בכיס תלמידי חכמים היה", והרא"ש (בפרקין, ס"ו ר) "תודוס איש רומי גברא רבה היה, ועוד היה מטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים". ורבינו ניסים גאון (ברכות י"ט). "שמע מינה גברא רבה הוה ש"מ, ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

תלמידי חכמים הוה", והלא בוודאי לא נעלמו מעיניו הטהורות התרות ומשוטטות בכל התורה כולה, **זרכם המפורשת של רבותינו הראשונים**, דפירושו שתודוס היה גברא רבה ותלמיד חכם, והוא ממש ההיפך מפירושו.

[כ]. ובעניי רציתי לחדש ולומר בביאור דברי קדשו, דהנה כ"ק **אמו"ר מביאלא** שליט"א בהקדמתו לספרו **עיוני הלכות** (ה"א), מביא בשם הרב **חיד"א** זצ"ל (חומת אנך, משלי י"ח, ט"ז) עה"פ "מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים

ינחנו", שמביא בשם אביו זצ"ל, דאמר בשם הירושלמי, שמי שמחזיק תלמידי חכמים מנכסיו, לעתיד לבוא אותם תלמידי חכמים ילמדו אותו תורה, ובזה מבאר החיד"א מאמר הגמ' בסוגיון, שקאמר רבי יוחנן המטיל מלאי לכיסן של ת"ח זוכה לעוה"ב, ובירושלמי (סוטה פ"ז, ה"ב) קאמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות **אצל בעלי תורה** כו', ומאי רבותא בכך והלא יהיה לו בושת פנים, אלא ע"פ החז"ל שהביא אביו, הכי פירושו, שיהיו אנוסים ללמדו תורה, כי החזיק בהם בחייו, וזה ביאור הכתוב הנ"ל. ושוב הביא החיד"א דברי אביו זצ"ל בשם חז"ל בחיבורו על קהלת (י"א, ל"ד) עה"פ "שלח לחמך על פני המים", ושוב הביא החיד"א מימרא זו מחז"ל בשם אביו בחיבורו **ראש דוד** (פ"ר קדושים, ד"ה וקרוב לזה), עיי"ש.

וזה משכבר הימים [בדרשה שאמרתי בינר **לכולל באבוב** שם התחלתי אז אחר נישואיי ללמוד עם ראה"כ מו"ר **הגרי"ז פאללאק** שליט"א וכעת מורה ודאין פק"ק, ביום י"א אלול תשס"ד] תרתי וחיפשתי מקור בירושלמי או בחז"ל למה שאמר החיד"א בשם אביו, ובאמת שלא היה צריך כלל לטרוח ולחפש, כי החיד"א אינו מציין מקור לזה, ואילו היה מקור בוודאי היה החיד"א מביאו, ובכל המקומות שמביא את דבריו אביו זצ"ל, כותב שאביו אמר בשם חז"ל, או שאביו מצא בירושלמי, ולא ציין איזהו מקומן. **והחפץ חיים** זצ"ל בחיבורו **שמירת הלשון** (שער התורה פ"ו) כתב: "ודע עוד **שנמצא בספרים הקדושים** שהאדם המחזיק לומדי תורה, אף על פי שהיה עם הארץ בעוה"ז, **זוכה שלעתידי ידע גם הוא את התורה**, ובאמת דבר פשוט הוא, כיון שיש לו חלק בעצם שכר תורתו, וידוע דהתענוגים הגדולים שבג"ע מתהוים מעצם רוחניות התורה, ממילא צריך לידע את התורה", עכ"ל הח"ח. ואמנם כ"ק אמו"ר שליט"א בספרו שם, מציין שמצא בן בילקוט ראובני, אך זה לכאורה לא מקורו של אביו של החיד"א זצ"ל שהיה בתקופתו, ומסתמא זהו מקורו של החפץ חיים הנ"ל שכתב בשם הספה"ק.

[ג]. ואולי י"ל, דמקורו של אבי החיד"א, הוא הירושלמי בסוגיון, דלכאורה חולק עם הבבלי, דבבלי מבואר שתודוס היה גברא רבה לחד פירושא, ולאיך פירושא תומך תלמידי חכמים, ובירושלמי כתוב רק שהיה תומך תורה, וא"כ מדוע לא נידהו לפי הירושלמי, וכי מה שהוא תומך תורה יצילו יותר מתלמיד חכם בעצמו, אך לדברי הנצי"ב הנ"ל א"ש, דאף שאינו תלמיד חכם, אך בוודאי יהיה תלמיד חכם, והראיה לזה שכבר עתה יודע לדרוש קצת, וכשישב במסיבת השרים עם המלך, כבר יהיה לו מה לומר, ומשם יוסיף עוד חכמה ודעת, ולכך פירושו של הנצי"ב עולה יפה עם הירושלמי, וכדי שלא יחלוק עם הבבלי הלך בדרך זו, ומה שכתבו כל הראשונים דהיה תלמיד חכם וגברא רבה, י"ל שסברו שהבבלי חולק על הירושלמי [וכן משמע מדברי ר"נ גאון הנ"ל להדיא], או לפי הבנת אביו של החיד"א והנצי"ב, על שם סופו כבר נקרא גברא רבה, ודו"ק.

[ד]. ושמחתי כמוצא שלל רב, כשמצאתי **היום** (ער"ה שבט תשפ"א) שהנצי"ב בעצמו כתב ממש כדברים שאמרתי אז, בהעמק שאלה על השאלות (ה"ב בהקדמה אות ט'), והוא שוב מביא את כל המשל הנ"ל, ואת הגמ' בסוגיון, ואת דברי הירושלמי הנ"ל בסוטה, ומבאר דע"י שמתחיל לדעת קצת תורה בעלמא הדין – כתודוס איש רומי שידע כבר לדרוש בצפרדעים, יוסיף דעת לעולם הבא, והתלמידי חכמים שנתן להם מנכסיו, ישבו עמו במסיבת השרים ויוסיף תורה עד שיהיה גברא רבה, וע"ע מש"כ הנצי"ב בחיבורו **הרחב דבר** (במדבר כ"א, י"ח) וזה קצת בא"א, עיי"ש.

[ט]. עוד נפק"מ למה הביאה הגמ' איבעיא זו גבי תודוס איש רומי, למדו האחרונים, דבעי למימר שאף אם היה בעל אגרופין א"ש שלא נידהו כי יראו ממנו, ומכך נלמד דגברא אלימא אין מוכיחים ואין ממדים אותו, עי' **ברכי יוסף** (י"ד של"ד סק"ג), ובשו"ת **חוות יאיר** (סי' קמ"א) שלמדו זאת מסוגיון, וכ"כ **הנצי"ב** (משיב דבר ח"ב, ס"ג). אמנם הנ"ל מסייגים דבריהם, דכל זה היכא שהגברא אלימא מבטל מנהג, או דעביד איסור בצינעה, וע"ז פסק **הרמ"א** (שם) בשם **מהר"י ווייל** "נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה כיון שיש חשש שיעמדו עלינו", או שיגרם נזק ממוני שיפסיק לתת להחזקתם, אך מוסיף שם החיד"א "אבל אם עבר איסור ברור אפשר דחייבין לנדותו ואין להמנע מפני שהוא אלים", עיי"ש.

בגמ', מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן וכו' נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין וכו'.

[טז]. והקשו **התוס'** (ד"ה מה ראו) והלא ע"ז הוא ביהרג ואל יעבור, ולמה היו צריכים חנניה מישאל ועזריה ק"ו מצפרדעים. ומפרש ר"ת שלא היה ע"ז ממש אלא רק דמות וכו'. ובסוה"ד כתבו "ור"י מפרש מה ראו **שלא ברחו** שהרי קודם המעשה היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל". ועי' באוצר הגאונים (סנהדרין אות תתקפ"ב) בשם **גאון** דהכוונה שהיה להם לאבד עצמם לדעת כמו שעשה שאול המלך, ולא לסבול ייסורים בבשן האש, אך כיון שראו שזה כבשן האש הבינו שיעשה עמם נס כמו הצפרדעים. **הרמב"ן** בכתובות (הובא להלן) מביא זאת בשם "המפרש" ודוחה ביאור זה בתוקף רב.

והקשה **השפת אמת** בסוגיון, בין לפי ר"ת שלא היה ע"ז, ובין לפי ר"י שהיו יכולים לברוח האין באמת הותר להם למסור נפשם, והק"ו מהצפרדעים אינו מובן, דהם נצטוו בפירוש להיכנס אל האש ועשו כאשר נצטוו. ומתרץ בדוחק, דחמ"ו עשו ק"ו מהצלת הצפרדעים מן האש, דאם הקב"ה עשה נס עימם כדי לקדש שמו בעולם ויצאו בחיים מהאש, אז בוודאי יעשה עמהם נס, ולכך לא ברחו, ולכך הסכימו למות אף שלא היו חייבים דלא היה ע"ז, כי ידוע בבירור שינצלו.

ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

ומש"כ השפ"א שהוא דוחק, כנראה דאכתי אין סומכין על הנס, גם ע"י ק"ו. אמנם הרמב"ן (כתובות ל"ג: ד"ה הא דאמרינן) גם הוקשה לו לכאורה קושיית השפ"א, וכתב שמצא במדרש חזית (וכ"כ ריב"ש סי' קע"א), שהם שאלו את יחזקאל הנביא כיצד לנהוג, ואמר להם שמקובל לו מישעי' הנביא "חבי כמעט רגע עד יעבור זעם", ואעפ"כ אמרו לו שיצא מזה חילול השם שיראו שכולם השתחוו, ואין רצונם לברוח, ומשמע שם שיחזקאל הסכים עמם, וא"כ היכא שהיה להם הסכמה של נביא, אפ"ל דשפיר סמכין על הנס, ואין זה דוחק תירוצו של השפ"א.

[ז]. וביאור מתוק מדבש כתב **השואל ומשיב** (מהד"ל ה"ג סי' נ"ב) שחידשו לביל חג השבועות תרכ"ה בעת שלמד בחבורה ספר המצות לרמב"ם, דלכאורה יש להקשות על תי' ר"ת, דאף אם לא היה ע"ז ממש, אך על אביזרייהו דע"ז נמי מחוייבין למסור הנפש, ומה היה הק"ו שלהם. ומבאר, ע"פ יסודו של הרמב"ם שיש מצוות שמעיות ויש מצוות שכליות, ובאמת שמסירות נפש על ג' עבירות הוא מצוה שמעית, דאין בזה הבנה למה דווקא מצוה זו חייבת במסירות נפש, ולא מצוה אחרת, וע"כ מדין חיוב מסירות נפש על איסור ע"ז אין בזה הבנה שכלית, אמנם חנני' מישאל ועזריה רצו למסור נפשם בהבנה שכלית, ולהבין בליבם שכך הם רוצים לעשות, והתבוננו שמלבד החיוב למסור את הנפש על איסור ע"ז, יש גם ענין של קידוש השם, וזה נשאו ק"ו מהצפרדעים, דאם הצפרדעים הבינו שצריך לקדש שם שמים במסירת נפשם, על אחת כו"כ אנו, ולכך זכו לנס, כי לא קיימו זאת כחוק בלא טעם, אלא מסרו נפשם מתוך רצון והבנה גמורה בשכלם, עיי"ש.

[ח]. ואולי עוד י"ל, ובזה אף ליישב את כל הקושיות שהקשנו לעיל, מה היתה האיבעיא של הגמ' גבי תודוס, ומדוע חכמים לא נידו את תודוס איש רומי, והלא ממדים לתלמיד חכם כדלעיל (נ"א:), ואולי הגמ' הביאה בדווקא דרשה זו של תודוס להורות לנו, מה היה גודל פועלו, דמצד אחד היה מחזיק תורה בארץ ישראל, ומצד שני היה דורש לבני רומי על חובתם למסור את נפשם לקיום התורה"ק, והלא מלכות רומי גזרה הרבה גזרות על לימוד התורה ומצות המילה והשבת ועוד, ועל כל קיום מצוה יכולים היו בני רומי להגיע למצב של סכנת נפשות, וכדאיתא במכילתא (פר' יתרו) "רבי נתן אומר 'לאהבי ולשמרי מצוותי' אלו ישראל שהם יושבין שם ונותנין נפשם על המצוות, מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני, מה לך יוצא ליהרג על שקראתי בתורה, מה לך יוצא ליצל על שאכלתי את המצה", וע"ע בגמ' שבת (ק"ל:) מש"כ בעי"ז. וזאת דרש תודוס איש רומי, הוא עמד ודרש לפניהם, עניני מסירות נפש, וק"ו מצפרדעים, להורות להם הדרך אשר ילכו בה, שלא יראו ולא יחתו אם יבוא לידיהם ענין מסירות נפש בעבור קיום המצוות, ולכך לא נידוהו, דכל כוונתו היתה לשמים, ואף באכילת גדי מקולס לביל פסחים הבינו כוונתו, שרוצה לשמר את החמימות והגחלת אצל ישראל הנתונים בגלות רומי, וזה שאמרו לו "אלמלי תודוס איש רומי אתה גזרתי עליך נידוי", אך כיון שאתה יושב ברומי ויודעים ממעשיך שהם לשם שמים, לא גזרו עליו נידוי.

בגמ', בין שאמרו להדליק ובין שאמרו שלא להדליק שניהן לדבר אחד נתכונו וכו'.

[ט]. פירש"י: "בין שאמרו להדליק, אותן שנהגו להדליק והנהגין שלא להדליק, לא נתכונו אלא לדבר אחד, להפריש עצמו ממשכבי אשה, האומרים להדליק, משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר, והאומרים שלא להדליק סוברים כשהנר דולק רואה את אשתו, ומתאוה לה". היום הקשה לי ידו"נ הר"ר **צבי הלוי טאפפעל** הי"ו, דאם אותו אדם רח"ל יעבור על איסור כרת דעינוי דיום הכיפורים, הוא יחשוש לאיסור קל של ישראל קדושים הם וכו'. ובתחילה לא שמתי אל ליבי עוצם קושייתו, וכעת בעת כותבי הדברים, התבוננתי ולכאורה היא קושיא רבה, וכי באמת נאמר שזה מה שיפריש אותו חוטא וגס רוח מן העבירה. והיה פלא בעיני שלא ראיתי מי שיעמוד בזה. ונשאתי ליבי לעיין בזה, ומצאתי שבמדרשי חז"ל כשמובא דין זה, יש קצת שינוי לשון והוא מבאר אף את פירש"י בסוגיין: דהנה במדרש אגדה (אחרי מות פט"ז, ס"ל) איתא "בין שאמרו להדליק נר בליל יו"כ בין שאמרו שלא להדליק, לשם מצוה נתכונו להדליק, עד שלא יבוא לידי תשמיש, כי דרך העולם אינם מתייחדים כי אם באפילה". והיינו שלא מחמת האיסור של ישראל קדושים הם, אלא שאין זה דרך העולם, ואף כשהולך לחטוא רח"ל, עדיין רוצה לעשותו כדדרי אינשי.

ובמדרש שכל טוב (פרשת בא י"ב ס" כ) נמי איתא דין זה, ושם מבואר יותר, דדרך העולם שאין מתייחדין כי אם באפילה כדי שלא יבחינו אחרים במעשיהם, ומשמע שע"י אור הנר יכולין אחרים לראותם, וא"כ אותו חוטא עדיין אינו רוצה שידעו במעשיו, ולכך פורש. וזה י"ל אף כוונת רש"י בסוגיין, לא מחמת האיסור של אסור לשמש לאור הנר, אלא מחמת מנהג העולם, ודרכי הצניעות מאחרים.

[כ]. אך עדיין היה קשה לי מלשון **פסקי רי"ד** בסוגיין דכתב דמדליקין הנר מדין "אסור לשמש מיטתו לאור הנר" ומציין למקור האיסור בגמ' נדה (י"ז:) עיי"ש. אמנם שוב מצאתי שעמד בזה הג"ר **יוסף ענגיל** זצ"ל (בית האוצר כלל קל"ב), אך הוא הולך בדרך אחרת, וז"ל: "איסור קל, מצינו לפעמים **דחמור לאינשי טפי מאיסור חמור**. וכגון פסחים דף נ"ג ע"ב בין שאמרו להדליק (ביה"כ) בין שאמרו שלא להדליק שניהם לדבר אחר נתכונו, וברש"י להפריש עצמו ממשכבי האשה, האומרים להדליק משום דאין אדם משמש מטתו לאור הנר חמור לי' מאסור יוה"כ, ואף על גב דאיסור יוה"כ הוא דאורייתא לדעת הסוברים דה' עינים דאורייתא, ואילו איסור תשמיש לאור הנר הוא רק דרבנן לר' הונא בבדה דף י"ז ע"א, ואפ"ה חמור לי' איסור אור הנר מיום הכיפורים". עיי"ש שחוכך בזה אך לפסקי רי"ד הנ"ל הוא ברוך.

הערות והארות יתקבלו בברכה ויבואו בדפים הבאים בשם אומרם בל"ז: rabinoviz@gmail.com